

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ МОДЕЛЮВАННЯ У МОРФОЛОГІЇ

Олена Боровська

УДК 811.112.2'367.3'367.625.43

МОРФОСИНТАКСИЧНІ МОДЕЛІ РЕЧЕНЬ З ПАРТИЦИПАМИ
В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню базових морфосинтаксичних моделей речень з партиципами I / II у сучасній німецькій мові на основі граматичних ознак партиципа та в реалізації його синтаксичних функцій. Визначено правила реалізації моделей, виявлено функціональну та структурну специфіку їх реалізації та встановлено їхні трансформаційні ряди.

Ключові слова: партицип, партиципiальна клауза, морфосинтаксична модель, латентний (прихований) суб'єкт, суб'єктні відношення.

Систематизація знань є обов'язковим етапом розвитку будь-якої ділянки науки, оскільки дозволяє узагальнити набутий досвід та окреслити цілі подальших досліджень. Систематизація у галузі синтаксису відбувається стосовно усіх його основних одиниць, проте особлива увага тут приділяється реченню. У зв'язку з цим у центрі уваги багатьох дослідників перебуває *метод моделювання* як найбільш універсальний спосіб синтаксичного опису речення, який сприяє об'ємному й динамічному представленню його структури та складових елементів. Це визначає **актуальність** нашого дослідження.

У німецькому мовознавстві значний внесок у вирішення проблеми моделювання речення зробили такі відомі дослідники, як В. Г. Адмоні, Є. Й. Шендельс, Б. О. Абрамов, О. І. Москальська J. Erben, G. Helbig, I. Buscha. На сучасному етапі більш детального аналізу вимагають речення, що містять у своїй структурі нефінітні форми дієслова та інші одиниці, які не набули однозначного трактування у лінгвістичній науці. У цьому напрямі працюють сучасні мовознавці. Так, наприклад, інвентар морфосинтаксичних моделей речень з інфінітивами у сучасній німецькій мові було встановлено українською дослідницею Л. А. Долгополовою [Долгополова 2010 (1)].

Об'єкт аналізу запропонованої статті становлять речення з партиципами I / II у сучасній німецькій мові. **Метою** дослідження є встановлення кінцевого списку морфосинтаксичних моделей речень з партиципами. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: (1) визначення правил регулярних реалізацій певної моделі; (2) виявлення функціональної та структурної специфіки реалізації моделі; (3) встановлення трансформаційних рядів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з основними положеннями генеративного синтаксису, речення класифікують за структурною ознакою за допомогою поняття *клаузи*. Центром речення як предикатно-аргументної структури є *предикат*, що співвідноситься з *аргументами* й *ад'юнктами*. Аргумент виступає як обов'язкова валентна позиція предиката, а ад'юнкт – як його факультативна позиція [Долгополова 2010 (2): 68].

Клауза визначається як будь-яка група, у тому числі і непередикативна, вершиною якої є дієслово, а за відсутності повнозначного дієслова – зв'язка або граматичний елемент, що виконує роль зв'язки. Це поняття називають також *елементарним реченням* або *предикацією* [Тестелец 2001: 255-256].

Сучасні генеративісти наголошують на *клаузальному статусі* нефінітних форм дієслова, що має важливі наслідки для теорії речення, а також для ідентифікації природи мовних одиниць, оскільки звільняє дослідника від тиранії *verbum finitum* і безплідних пошуків прийнятних визначень поняття «предикативність» та сприяє визнанню дієслівного статусу нефінітних форм дієслова на всіх рівнях мови [Буніятова 2003: 43; Долгополова 2010 (2): 24-25].

Сучасний стан синтаксичних досліджень характеризується різноманітністю підходів до вивчення структури клаузи. У нашому дослідженні ми застосовуємо *морфосинтаксичний метод* опису синтаксичних одиниць. Морфосинтаксичні моделі речень встановлюються з огляду на синтаксичні ролі партиципів у поверхневих структурах та описуються у термінах генеративної граматики. При описі моделей застосовуються такі символи та скорочення:

S – суб'єкт; **V** – дієслово (фінітна форма); **Vkop** – копулятивне (зв'язка) дієслово (фінітна форма); **Vpart1** – партицип I; **Vpart2** – партицип II; **O** – прямий об'єкт; **Oind** – непрямий об'єкт; **Comp** – сполучник; **Ptl** – частка *zu*; **Det** – детермінатив (артикль, присвійний займенник).

У квадратні дужки поміщається партиципiальна клауза або підрядне речення. Запропоновані моделі мають в основі розповідний тип речення як базовий (крім **M 8**, яка реалізується тільки в спонукальному реченні).

При описі моделей враховуються такі моменти: позиція партиципа в матричному реченні, валентність фінітного дієслова і партиципа, наявність частки *zu*. Моделі супроводжуються прикладом і трансформаційним еквівалентом партиципа.

1. **Моделі з партиципом II у ролі предиката.** Предикат трактують як центральний компонент речення, який виражає зміст події як процес, відношення, ознаку, притаманні певному суб'єктові [Селіванова

2011: 487]. Ця модель реалізується у реченнях із складеним дієслівним предикатом, вираженим перифрастичною (аналітичною) формою дієслова.

В утворенні складеного дієслівного присудка (аналітичних конструкцій *Perfekt*, *Plusquamperfekt*, *Vorgangspassiv*, *Zustandspassiv*, *Zustandsreflexiv*), а також ще однієї нефінитної форми (*Infinitiv Perfekt*, *Infinitiv Passiv*) з двох партиципів сучасної німецької мови бере участь тільки партицип II. Носієм маркерів предикативності виступають допоміжні дієслова *haben*, *sein* або *werden*, смислове навантаження несе партицип (приклади *i – iii* взяті з [Helbig/Buscha 2000: 49]):

M1 S Vaux Vpart2

- i. Der Student hat gearbeitet. (Perfekt Aktiv)*
- ii. Das Mädchen ist gelaufen. (Perfekt Aktiv)*
- iii. Das Kind ist gewaschen. (Präsens Zustandspassiv/ - reflexiv)*

Партицип може поширюватися аргументами у формі прямого чи непрямого додатку, кількість і види яких визначаються необхідною валентністю партиципа, а також ад'юнктами різної семантики.

M1 (O/Oind) S Vaux O/Oind Vpart2

- iv. Ich habe den Deckel geöffnet [Duden 2009: 846].*

Партицип у таких реченнях займає переважно фінальну позицію, утворюючи рамочну конструкцію. У певних комунікативних ситуаціях можливе його переміщення на початкову позицію. Аргументи партиципа також можуть виноситися за межі рамочної конструкції.

- v. Gesehen habe ich den neuen Nachbarn noch nicht [там само: 847].*
- vi. Ein solches Geräusch gehört hatte ich noch nie [там само].*

2. **Моделі з партиципами у ролі предикатива** – іменної частини предиката. Ця модель реалізується при сполученні партиципів з копулятивними дієсловами *sein*, *werden*, *bleiben*. Особливістю є обов'язковий характер сполучення партиципа з фінітним дієсловом. Суб'єкт дії партиципа є ідентичним суб'єкту речення.

M2 S Vcop Vpart1/Vpart2

Die Krankheit ist ansteckend [Helbig / Buscha 2000: 48].

- vii. Die Juwelen blieben verschwunden [Duden 2009: 846].*

Сполучення партиципів з копулятивним дієсловом виражає або підсилює значення стану [Helbig/Buscha 2000: 129], тому кількість дієслів, що реалізуються у цій моделі, є обмеженою, що пов'язано з їхньою семантикою.

3. **Моделі з партиципами у ролі предикатива**, які реалізуються при сполученні партиципів з фінітними повнозначними дієсловами. Суб'єкт дії партиципа є ідентичним прямому об'єкту головного речення (приклади *ix – xiii* взяті з [Helbig / Buscha 2001: 119 – 120]).

M3 S V O Vpart1/Vpart2

- viii. Ich fand den Film gelungen.*

При трансформації еквівалентами таких речень виявляються підрядні речення додатку із сполучником *dass*:

- ix. Ich finde das Argument überzeugend. ← Ich finde, dass das Argument überzeugend ist.*

Особливістю реалізації цієї моделі є те, що у ролі предикатива тут функціонують партиципи, які при трансформації допускають сполучення з копулятивним дієсловом *sein*:

- x. Er erklärt die Prüfung für entscheidend. ← Die Prüfung ist entscheidend.*

Серед фінітних дієслів, які найчастіше застосовуються в цій моделі, – дієслова *nennen*, *bezeichnen* *als*, *erklären für*, *halten für*, *finden*.

Особливими випадками реалізації цієї моделі, що пов'язано з семантичним та синтаксичним обмеженнями, вважаємо:

- 1) конструкцію *bekommen + Partizip II*:

- xii. Ich bekam das Buch geschenkt. ← Ich bekam das Buch. Das Buch wurde mir geschenkt.*

2) конструкцію *kommen + Partizip II*. У формі партиципа II тут може вживатися обмежений набір дієслів руху (*gesprungen*, *geritten*, *angerannt*, *angefahren*). Суб'єкт дії партиципа і суб'єкт матричного речення є ідентичними.

- xiii. Er kommt gerannt. ← Er kommt, indem er rennt.*

4. **Моделі з партиципами в ролі ад'юнкта.** Виступаючи в синтаксичній ролі обставини, партицип не залежить від валентності фінітного дієслова та набуває клаузального статусу, тобто утворює залежну нефінітну клаузу (приклади *xiv* – *xvi* взяті з [Helbig / Buscha 2000: 49 – 50]).

M4 SV [Vpart1/Vpart2]

xiv. Sie diskutierte überzeugend. ← Sie diskutierte und überzeugte.

xv. Er steht gebückt. ← Er steht. Er hat sich gebückt.

xvi. Er geht gehetzt. ← Er geht. Man hat ihn gehetzt.

Трансформація виявляє два варіанти суб'єктних відношень – суб'єкти дії партиципа і матричного речення можуть бути ідентичними (*xiv*, *xv*) або неідентичними (*xvi*).

При поширенні партиципальної клаузи аргументами партиципа або ад'юнктами різної семантики утворюються партиципальні конструкції.

M4 (O/Oind) SV [O/Oind Vpart1/Vpart2]

M4 (O/Oind) [(O/Oind) Vpart1/Vpart2] V S

M4 (O/Oind) S [(O/Oind) Vpart1/Vpart2] V

Еквівалентами партиципальної клаузи у ролі ад'юнкта при трансформації виявляються різні типи адвербіальних підрядних речень. Партиципальна клауза може розташовуватися на початку (*xvii*), в кінці (*xviii*) або всередині (*xix*) матричного речення (приклади *xvii* – *xx* взяті з [Helbig / Buscha 2000: 285 – 286]):

xvii. Von seinen Freunden gewarnt, verbarg er sich in der Ruine. ← Weil er von seinen Freunden gewarnt war, verbarg er sich in der Ruine.

xviii. Der Soldat starb, von den Kugeln der Feinde getroffen. ← Der Soldat starb, indem er von den Kugeln der Feinde getroffen wurde.

xix. Der Arzt, in Hamburg angekommen, besuchte sofort seinen Freund. ← Nachdem der Arzt in Hamburg angekommen war, besuchte er sofort seinen Freund.

Партиципальні клаузи виконують синтаксичну роль ад'юнкта часу, способу дії, причини, умови, а також поступки. Розташування елементів всередині партиципальної клаузи підпорядковується правилам граматичної будови сучасної німецької мови – партицип займає фінальну позицію у залежній клаузі, хоча допускається його розташування на початку клаузи, особливо в партиципальних конструкціях умови.

xx. Verglichen mit anderen Ländern, sind diese Methoden veraltet. ← Wenn diese Methoden mit anderen Ländern verglichen werden, sind sie veraltet.

Підрядне речення виражає своє значення в першу чергу сполучниками, партиципальна конструкція володіє різними додатковими відтінками: супроводжувальної дії, атрибутивними чи адвербіальними та виражає своє значення, як правило, особливими засобами, без участі сполучників [Ревзин 1950: 157]. Проте до структури партиципальної клаузи з партиципом II можуть бути залучені сполучники підрядного зв'язку: причини *weil*, умови *wenn*, *falls*, поступки *obwohl* (присутність останнього є обов'язковою).

xxi. Aber der Hilfsmonteur, obwohl vom chronischen Bronchialkatarr befallen, behielt die Übersicht [Sommer 1955: 216].

xxii. Falls vom Arzt nicht anders verordnet, muss man drei Tropfen von der Arznei nehmen [Helbig / Buscha 2000: 286].

M4 (Comp) [Comp (O/Oind) VPart2] V S

Дія у нефінітній клаузі, виражена партиципом I, завжди має значення активного стану; суб'єкт дії залежної клаузи збігається з суб'єктом дії матричного речення:

xxiii. Falsche Begriffe auf die Wirklichkeit anwendend, entstellte sie der Autor [Helbig / Buscha 2001: 665]. ← Indem der Autor falsche Begriffe auf die Wirklichkeit anwandte, entstellte er sie.

Дія, виражена партиципом II, може мати значення активного або пасивного стану. У першому випадку еквівалентами нефінітної клаузи при трансформації виявляються речення з фінітним дієсловом у *Vorgangspassiv*; прихований суб'єкт дії партиципа II відповідає об'єкту глибинної активної структури.

xxiv. Das Team, auf Grund seiner vorbildlichen Leistung ausgezeichnet, feierte den Erfolg [там само: 667]. ← Das Team, das auf Grund seiner vorbildlichen Leistung ausgezeichnet worden war, feierte den Erfolg. ← Das Team feierte den Erfolg. Das Team war ... ausgezeichnet worden. ← Das Team feierte den Erfolg. X hatte das Team... ausgezeichnet.

Якщо партицип II має активне значення, то при трансформації еквівалентами таких клауз є речення з *Perfekt Aktiv*; прихований суб'єкт дії партиципа є ідентичним суб'єкту матричного речення.

xxv. *Die Reisegruppe, in Dresden angekommen, besuchte die Ausstellung* [там само]. ← *Als die Reisegruppe in Dresden angekommen war, besuchte sie die Ausstellung.* ← *Die Reisegruppe besuchte die Ausstellung.* *Die Reisegruppe war in Dresden angekommen.*

Якщо в основі партиципа II лежить дієслово, що може бути рефлексивним, то виникає неоднозначна інтерпретація:

xxvi. *Das Mädchen, frisch gewaschen und gekämmt, setzte sich an den Frühstückstisch* [там само].

← *Das Mädchen, das sich frisch gewaschen und gekämmt hatte, setzte sich an den Frühstückstisch.* (активне значення)

← *Das Mädchen, das frisch gewaschen und gekämmt worden war, setzte sich an den Frühstückstisch.* (пасивне значення)

У партиципціальних конструкціях із значенням умови суб'єкти матричного речення і залежної партиципальної клаузи часто виявляються неідентичними, і або перше, або друга містять неозначено-особовий суб'єкт (xxvii).

Особливим варіантом реалізації цієї моделі є абсолютні партиципальні конструкції, яким властива функція засобів текстового зв'язку. Їх трактують також як *парентетичні скорочення, своєрідний коментар* [Erben 1972: 308]. Такі конструкції часто мають формалізовану будову, для якої характерною є двочленність, тобто поширення партиципа лише одним елементом. Сюди відносяться: 1) утворення з партиципами *betrachtet, gesehen, verstanden, gesagt, ausgedrückt, formuliert, gesprochen, genommen* тощо; 2) утворення з партиципами *ausgenommen, gerechnet mit, ein/ausgeschlossen, einbezogen* тощо; 3) утворення з партиципами *vorausgesetzt, dass; verglichen damit, dass; ausgenommen, dass; gesetzt dem Fall, dass; abgesehen von/davon, dass; ungeachtet (dessen), dass* (поширювальним елементом партиципа виступає у цьому випадку підрядне речення); 4) партиципальні утворення з відносним прислівником *wie* (*wie gesagt, erwähnt, bemerkt, gezeigt, erzählt, erwartet, vermutet, festgestellt*). Значення дієслів-партиципів зводиться тут, головним чином, до вираження ментальної діяльності людини. Партиципу відводиться роль формального індикатора, який не впливає на загальний зміст речення [Rath 1971: 147]. Латентний суб'єкт партиципальної клаузи не збігається з суб'єктом матричного речення та при трансформації виявляється вираженням неозначено-особовим займенником *man*:

xxvii. *Wie gesagt, eignet sich das Metallgeld für kleine Zahlungen,*

[Hayek 2007: 7]. ← *Wie man sagt, eignet sich das Metallgeld für kleine Zahlungen, ...*

5. Моделі з партиципами в ролі атрибута (партиципального означення).

M 5 Det [(O/Oind) Vpart1/Vpart2] S V

M 5 S Vdet[Vpart1/Vpart2] O/Oind.

xxviii. *Die quietschende Tür verriet den Einbrecher* [Duden 2009: 846].

xxix. *Ich entdeckte ein eiggeschlagenes Fenster* [там само].

Еквівалентами таких партиципальних клауз при трансформації виявляються означальні відносні підрядні речення.

← *Die Tür, die quietschte, verriet den Einbrecher.*

Особливість цієї моделі – розташування партиципа з відповідними ад'єктивними закінченнями у препозиції до означуваного слова, яке може збігатися з суб'єктом або прямим чи непрямим об'єктом головної клаузи. При цьому суб'єкт партиципальної клаузи збігається з означуваним словом, якщо вершиною клаузи є партицип I:

xxx. *das lesende Mädchen.* ← *Das Mädchen liest.*

Латентні суб'єкти клауз, вершиною яких є партицип II, виявляють два варіанти відношень з означуваним словом:

а) суб'єкт клаузи збігається з означуваним словом:

xxxi. *der eingefahrene Zug.* ← *Der Zug ist angefahren.* (партицип II від неперехідного граничного дієслова зі значенням зміни стану або місця; решта неперехідних дієслів не реалізуються в атрибутивній ролі)

xxxii. *das verliebte Mädchen.* ← *Das Mädchen hat sich verliebt.* (партицип II від рефлексивного дієслова)

б) суб'єкт клаузи не є ідентичним означуваному слову:

xxxiii. *das gelesene Buch* ← *Man hat das Buch gelesen.* (партицип II від перехідного дієслова)
(Приклади xxx – xxxii взяті з [Helbig / Buscha 2000: 248])

Партицип може поширюватися обов'язковими або факультативними елементами, що визначаються валентністю дієслова, а також ад'юнктами різної семантики. У традиційній граматиці ця модель трактується як (*поширене*) партиципiальне означення.

6. Моделі з партиципами в ролі атрибута (атрибутивна партиципiальна конструкція).

M6 S [(O/Oind) Vpart1/Vpart2] V

Особливість цієї моделі – постпозиція партиципа у невідмінюваній формі до означуваного слова. Такі партиципiальні клаузи характеризуються фіксованим розташуванням у структурі матричного речення. Еквівалентними конструкціями при трансформації виявляються означальні відносні підрядні речення та поширені партиципiальні атрибути.

xxxiv. *Der Schriftsteller, 1930 in Berlin geboren, hat einen neuen Roman veröffentlicht* [Helbig / Buscha 2000: 285]. ← *Der Schriftsteller, der 1930 in Berlin geboren ist, hat einen neuen Roman veröffentlicht.*

Суб'єктні відношення реалізуються за тими ж правилами, що й для **M5**, тобто залежать від структурно-семантичної характеристики дієслова, що лежить в основі партиципа, – його перехідності / неперехідності, граничності / неграничності тощо.

Значимо, що співвіднесення такої клаузи з означуваним словом, яке виступає прямим чи непрямим об'єктом матричного речення, не є виключеним у сучасній німецькій мові [Helbig/Buscha 2001: 668]:

xxxv. *Der Arzt las ein Buch, überladen mit fremden wissenschaftlichen Termini* [там само].

M 6 S V O/Oind [Vpart1/Vpart2]

7. Моделі з партиципом I з часткою zu (герундивом).

M 7 (Ptl Vpart1) Det [Ptl Vpart1] S V

S V Det [Ptl Vpart1] O/Oind

M 7 (Ptl VPart1)

Ця модель реалізується тільки для партиципів I перехідних дієслів та виступає виключно в атрибутивній ролі. Конструкція набуває значення пасивного стану та виражає модальне значення можливості або необхідності.

xxxvi. *Eine Rolle spielt auch das zu untersuchende Material* [Niederhauser 2000: 9].

xxxvii. *Diese Arbeiten stellen aber durchaus einen nicht zu unterschätzenden Fundus an Material ... dar* [там само: 11].

Еквівалентами при трансформації виявляються конструкції *sein + zu + Infinitiv* або *Modalverb + Infinitiv*.

← *Eine Rolle spielt auch das Material, das zu untersuchen ist.*

← *Eine Rolle spielt auch das Material, das man untersuchen soll.*

Латентний суб'єкт партиципiальної клаузи не є ідентичним ані суб'єкту матричного речення, ані означуваному слову.

8. Моделі з партиципом II у спонукальному реченні. Ця модель представлена незалежною клаузою, яку утворюють партиципи II.

M 8 (Vpart2) Vpart2!

xxxviii. *Aufgepasst!* (приклад наш)

Еквівалентами при трансформації виявляються речення з модальним дієсловом або спонукальні речення:

← *Passen Sie auf! Sie sollen aufpassen!*

9. Моделі з партиципами у синтаксичній ролі зовнішнього аргументу (суб'єкта). Реалізація цієї моделі можлива лише за умови субстантивзації партиципів.

M 9 Det Vpart1/part2 V (O/Oind)

Det Ptl Vpart1 V O/Oind

M 9 (Ptl Vpart1)

xxxix. *Der Bekannte hat mich zum Sonnabend eingeladen* [Helbig / Buscha 2000: 109].

xl. *Das noch zu Bearbeitende liegt auf dem Tisch* (приклад науц).

10. **Моделі з партиципами у ролі внутрішнього аргументу** (прямого чи непрямого об'єкта), реалізація яких також можлива лише після субстантивації партиципів.

M 10 S V Det Vpart1/Vpart2

S V Det Ptl Vpart1

M 10 (Ptl VPart1)

xli. *Ich wollte die Schlafenden nicht stören* [Duden 2009: 846].

xlii. *Das noch zu Bearbeitende legte ich auf einen Stapel* [там само].

Таким чином, ми виділяємо десять базових морфосинтаксичних моделей речень з партиципами у сучасній німецькій мові на основі їхніх граматичних ознак та в реалізації його синтаксичних функцій (предиката (частини перифрастичних дієслівних форм та предикатива), ад'юнктивів, атрибутів, зовнішнього і внутрішнього аргументів). Ключовими при описі базових моделей виявляються такі моменти: участь партиципів в утворенні перифрастичних форм дієслова (**M1**); обов'язковий чи факультативний характер відношення партиципів з фінітним дієсловом вихідного речення (**M2, M3**); сполучення партиципа з допоміжним, копулятивним чи повнозначним дієсловом (**M1, M2, M3**); утворення партиципом залежної клаузи (**M4 – M7**); розташування партиципальної клаузи у вихідному реченні та можливості її переміщення (**M4 – M7**); наявність обов'язкових або факультативних комплементів партиципа (**усі моделі**); наявність форманта *zu* (**M7, M9, M10**).

Перспективи подальших наукових досліджень. Інвентар моделей речень сучасної німецької мови, у яких задіяні партицип/партиципальна клауза, є основою для подальшого аналізу морфосинтаксичних ознак партиципів. Перспективи майбутніх наукових розвідок полягають у дослідженні специфіки функціонування окреслених моделей речень з партиципами у німецькомовних текстах наукового та науково-популярного стилів.

Література

- Буніятова 2003: Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV – XIII ст.): Монографія / І. Р. Буніятова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 327 с.
- Долгополова 2010 (1): Долгополова Л. А. Інфінітив в історії німецької мови: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Лілія Анатоліївна Долгополова. – К., 2010. – 432 с.
- Долгополова 2010 (2): Долгополова Л. А. Інфінітив в історії німецької мови (IX – XX ст.): Монографія / Л. А. Долгополова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2010. – 207 с.
- Ревзин 1950: Ревзин І. І. Первопричастный оборот и его основные грамматические и лексические эквиваленты в современном немецком языке: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / І. І. Ревзин. – М., 1950. – 228 с.
- Селіванова 2011: Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2011. – 844 с.
- Тестелец 2001: Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М.: РГГУ, 2001. – 798 с.
- Duden 2009: Duden Band 4. Die Grammatik / С. Fabricius-Hansen, P. Gallmann, P. Eisenberg, u. a. – Mannheim: Bibliographisches Institut, 2009. – 1343 S.
- Erben 1973: Erben J. Deutsche Grammatik. Ein Abriß / J. Erben. – München: Hueber, 1973. – 392 S.
- Hayek 2007: Hayek F. A. (Hrsg.). Beiträge zur Geldtheorie / F. A. Hayek– Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag, 2007. – 511 S.
- Helbig / Buscha 2000: Helbig G. Leitfaden der deutschen Grammatik / G. Helbig, I. Buscha. – Berlin: Langenscheidt, 2000. – 304 S.
- Helbig / Buscha 2001: Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, I. Buscha. – Leipzig: Langenscheidt, 2001. – 654 S.
- Niederhauser 2000: Niederhauser J. Die schriftliche Arbeit / J. Niederhauser. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2000. – 35 S.
- Rath 1971: Rath R. Die Partizipialgruppe in der deutschen Gegenwartssprache / R. Rath // Sprache der Gegenwart. Bd. 12. – Düsseldorf, 1971. – 234 S.
- Sommer 1955: Sommer S. Und keiner weint mir nach / S. Sommer. – Berlin: Verlag Volk und Welt, 1955. – 359 S.

Стаття посвячена дослідженню базових морфосинтаксических моделей предложень с причастиями I/II в современном немецком языке на основе грамматических признаков партиципа и реализации его синтаксических функций. Определены правила актуализации моделей, выявлена функциональная и структурная специфика их реализации, а также установлены трансформационные ряды моделей.

Ключевые слова: партицип, партиципальная клауза, морфосинтаксическая модель, латентный (скрытый) субъект, субъектные отношения.

The article is devoted to the study of the basic morphosyntactic models of sentences with participles I/II in the contemporary German language basing on the grammatical features of the participle and its syntactic functions. The rules of realization the models have been defined, the functional and the structural specifics of their actualization has been outlined, and their transformational rows have been established.

Keywords: participle, participial clause, morphosyntactic model, latent subject, relations of subjects.

Надійшла до редакції 12 січня 2016 року.

Екатерина Виноградова

УДК 81-116.1

ОСНОВНЫЕ МОДЕЛИ ПРЕДЛОЖНЫХ ЕДИНИЦ С СОМАТИЗМАМИ

*У статті проаналізовано прийменникові одиниці, що містять іменники-соматизми, і способи їх утворення. Виділено 16 основних моделей, найбільш продуктивними з яких є **на** + **Нмісц**, **в** + **Нзнах**, а також складені конструкції з редуплікацією соматизма. Найпродуктивніші моделі видаються шляхами, якими відбувається граматиалізація у прийменники іменників, що називають частини тіла, в російській мові. Спираючись на дані здійсненого аналізу, можна з великою ймовірністю прогнозувати появу нових прийменникових одиниць, оскільки соматизми дуже активно використовуються в мовленні, легко метафоризуються і, як з'ясувалося, граматиалізуються, що є відбиттям антропоцентризму в мові.*

Ключові слова: прийменник, прийменникова одиниця, соматизм, граматиалізація.

В современной лингвистике остро стоят вопросы объективации описания языка. В частности, внимание к отдельным частям речи и их конкретному содержанию показало необходимость выделения объективных критериев, необходимых для корректного лингвистического анализа и категоризации. В предложной системе русского языка отсутствие таких критериев проявляется особенно ярко: списки единиц, относимых разными авторами к предлогам, значительно разнятся как по количественным, так и по качественным характеристикам. Например, [РГ 1980] включает в разряд отыменных предлогов¹ 93 единицы. В [Словаре структурных слов 1997] представлен близкий к [РГ 1980] по количеству состав отыменных предлогов – 103 единицы, однако качественные различия значительны: так, [РГ 1980] отмечены, а в [Словаре структурных слов русского языка 1997] нет: *без помощи кого-чего-л., без сопровождения кого-чего-н., в границах чего-н., в ипостаси кого-н., в контрасте кому-чему-н., в направлении к кому-чему-н., вне границ чего-н., вне пределов чего-н., вне рамок чего-н., вне сферы чего-н., в пределах чего-н., в противовес кому-чему-н., в согласии с чем-н., в содружестве с кем-н., в сообществе с кем-н., в сторону от кого-чего-н., в унисон с кем-чем-н., в уровень с чем-н., на предмет чего-н., на пути кого-чего-н., на пути к чему-н., по образцу кого-чего-н.*²; и наоборот, в [РГ 1980] отсутствуют следующие единицы из [Словаря структурных слов 1997]: *в дополнение, в лице, в меру, в обстановке, во главе, во главе с, во славу, в процессе, в расчете на, в ряду, в форме, в числе, в число, за границы, за пределами, за пределы, за рамками, за рамки, именем, имени, на базе, на благо, на основе, на правах, наряду с, на случай, на смену на счет, перед лицом, под знаком, по истечении, по прошествии, по пути.* Таким образом, сходные по объему списки предлогов в двух приведенных источниках не совпадают на 44 процента. Представляется, что такой «разброс мнений» свидетельствует об отсутствии четких представлений о том, каковы границы предлога как части речи, каков количественный состав предлогов в русском языке, на основании каких параметров единицы могут быть отнесены к предлогам, как определить, перешла ли единица в предлог или функционирует в рамках самостоятельных частей речи (в данном случае имени существительного), каковы пути граматиалізації, или модели появления новых предлогов.

В зарубежной лингвистике проблемами перехода знаменательных частей речи в служебные показатели занимаются представители теории граматиалізації, ср. «программные» работы: [Lehmann 1995; Heine et al. 1991a; Traugott, Heine 1991; Bybee et al. 1994; Heine, Kuteva 2002; Hopper, Traugott 2003; Narrog, Heine 2011] и т. д.³ В рамках данного направления были сформулированы следующие механизмы граматиалізації, понимаемой как «расширение сферы употребления морфемы при переходе от лексического к грамматическому или от менее грамматического к более грамматическому статусу, например, от словообразовательного форманта к словоизменительному» [Kurilowicz 1965: 69]⁴: десемантизация, генерализация контекстов, декатегоризация, фонетическое упрощение.

¹ Отметим, что за рамками нашего рассмотрения в данной статье остаются вопросы корректности отнесения тех или иных единиц к наречным или отыменным предлогам. Мы основываемся на списках, предложенных в [РГ-80], хотя отнесение многих предлогов к наречным спорно, ср., например, *вроде кого-чего-н., вслед кому-чему-н., наверху чего-н., навстречу кому-чему-н., посередине чего-н., следом за кем-чем-н.*

² Предлоги здесь представлены в той форме, в какой они даются в соответствующих источниках.

³ Обзор работ по теории граматиалізації представлен в [Майсак 2005].

⁴ Так, новые предлоги, в частности, в русском языке системно появляются из существительных, употребляемых в определенных конструкциях, например: *в течение чего, вследствие чего, в отличие от чего, в связи с чем, наподобие чего, путем чего* и т. п.